

Terminologija oružja u bošnjačkoj epici

Alen Kalajdžija

Institut za jezik, Sarajevo

Sažetak

U radu se daje popis leksema kojima se imenuje neko oružje ili oruđe koje se spominje u epskim pjesmama iz Hörmannove zbirke bošnjačke epike. Analizirani termini na svoj način nude i historiografsku i etnološku sliku jednog društva, u kojem je vojnički način života bio izuzetno cijenjen i poštovan, i koji je bio pod snažnim utjecajem militarnog svjetonazora. Pored toga, navedeni primjeri potvrđuju utjecaj različitih civilizacijskih dostignuća na bošnjačko stanovništvo iz perioda osmanske vladavine Bosnom, posebno iz XIX st., iako neke pjesme potječu iz znatno starijeg perioda. Također, navedena građa upućuje i na specifičan kulturološki kontekst društva ali i specifičan bosanski jezički kolorit.

Ključne riječi: oružje, usmena književnost, epika, etimologija, značenje, posuđenica, neologizam, epska formula.

Uvodne napomene

EPSKA SLIKA SVIJETA jedan je od diskursa u kojem se predstavlja neka kultura i civilizacijski kontekst njezina društva. Posebno dominantan književnojezički diskurs koji se odnosi na period

razvoja južnoslavenskih društava prije opismenjavanja i razvoja masovnog štamparstva svakako je usmenopoetski, a posebno epski. Taj diskurs u znatnoj mjeri predisponirao je stepen kulturnog i civilizacijskog razvoja tog društva i kasnije utjecao na procese prihvatanja drugih tekovina važnih za konstituiranje temeljnih odrednica nekoga društva. Tako je npr. bošnjačka kultura nekada bila pod izuzetno jakim utjecajem epskog pogleda na svijeta, ali je vremenom taj pogled toliko oslabio da se danas s pravom može postaviti pitanje da li postoje još uvijek određeni parametri po kojima bi se moglo govoriti o njegovu utjecaju. To, međutim, ne znači da ta kultura još uvijek nema bitnije veze s usmenopoetskim diskursom uopće. Naime, lirski usmenopoetski diskurs ostao je dominantan u razvijanju kulture bošnjačkog naroda, predstavljajući se kao ostatak gradskog, urbanog pogleda na svijet, dok se epski, posebno nakon Drugog svjetskog rata, gotovo potpuno zapostavlja, tumačeći se kao ruralna slika svijeta, i po sili zakona, neprihvatljiva za savremenu građansku kulturu. Na drugoj strani, srpska kultura do danas je ostala pod jakim utjecajem epske tradicije i kao takva postavlja se kao dominantan kod u razumijevanju srpske kulture uopće. Objašnjenje navedene konstatacije nije predmet ove analize, pa stoga i neće ovdje biti posebno razmatran. Ovdje se samo želi skrenuti pažnja na činjenicu da je epska kultura života u jednom razdoblju bila važniji kulturni, ali i nacionalni kod bošnjačkog naroda, nego što je to znatno kasnije postala tzv. nježna, lirski kultura, u konkretnom slučaju sevdalinka. Ne umanjujući značaj sevdalinke u procesima konstituiranja novije bošnjačke kulture, ovdje se želi istaći da epska književnost i kultura zaslužuje važniju poziciju u društvenim i znanstvenim okvirima.

Razumijevajući temeljne značenjske i simbolične odrednice epskog junaka, njegova dominantna veza tiče se odnosa prema konju i oružju, predstavljajući se kao obavezni trougao koji na svojevrsan način čini cjelinu: junak – konj – oružje (up. Šemsović 2011). Pitanje naziva konja u bošnjačkoj epici već je sa stanovišta lingvistike, a može se reći i etnolingvistike, obrađen u bosnistici (Kalajdžija 2011), dok se fenomen lingvističke analize posebnog sloja terminologije vezane za naoružanje u epskom diskursu bošnjačke književnosti do danas nije obrađivao. Stoga se u ovom radu polazi od činjenice da se nazivi za gotovo 80 različitih vrsta oružja i oruđa, kao i opreme koja se odnosi na oružanu opremu, analiziraju s više stanovišta: etimologijskog, tvorbenog, semantičkog, zatim usmenopoetskog, ali i sa stanovišta etnolingvističkih principa.

Korpus istraživanja

Kada je u pitanju korpus istraživanja, on je sproveden na izuzetno reprezentativnoj i bogatoj zbirci bošnjačkih epskih pjesama koje je sakupio (naravno uz neprocjenjivu pomoć ljudi s terena) i obradio Kosta Hörmann, inače prvi upravnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu. Zbirka koju je dvotomno 1888. i 1889. objavio ovaj vrijedni sakupljač narodnog stvaralaštva broji ukupno sedamdeset pet (75) pjesama, s preko hiljadu i tristo stranica i oko četrdeset dvije hiljade stihova. Kada se toj cifri doda podatak da je 1960. godine izuzetno vrijedna i cijenjena istraživačica bošnjačke epike Đenana Buturović objavila još petnaest pjesama iz rukopisne ostavštine Koste Hörmanna, te da je u neobjavljenoj zbirci iz Hörmannove zaostavštine ostalo još dvadesetak pjesama koje ni do danas nisu objavljane niti publicirane,¹ dolazi se do fascinantnog podatka, kako o broju pjesama, tako i o broju stihova (kojih je nešto više od pedeset i pet hiljada), koji ukupno sačinjavaju dosada publiciranu Hörmannovu zbirku od tri knjige. U ovom radu primjeri se daju po broju stiha i po rednom broju pjesme iz navedene knjige, a velikim abecednim slovom obilježene su dosada publicirane knjige iz Hörmanove zbirke – onako kako je to već u nauci prije uradila Đenana Buturović (1976): prva knjiga (A), objavljena 1888; druga knjiga (B), objavljena 1889; treća knjiga (C), publicirana 1960. u redakciji Đenane Buturović. Prema tome, npr. stih *Potegoše britke adžemovke* (A27: 20) označava sljedeće: A = oznaka za prvu knjigu iz 1888; 27 = oznaka za redni broj pjesme iz knjige pod oznakom A; 20 = oznaka za redni broj stiha iz navedene pjesme. U vezi s upotrebom uglastih zagrada u primjerima, one se odnose na rukopisno naslijeđe, koje je detaljno i s izuzetnom naučnom akribijom obradila Đenana Buturović (1976), predstavljajući izvorne oblike i konstrukcije iz rukopisnih verzija dotada publiciranih pjesama iz Hörmannove zbirke, a koje se ne poklapaju s publiciranom verzijom iz 1888. i 1889. godine.

¹ Đenana Buturović (1966) daje detaljan popis naslova preostalih nepubliciranih pjesama te u navedenoj studiji prepričava njihov kratak sadržaj, koje bi, kada bi se obradile, predstavljale i četvrtu knjigu iz Hörmannove zaostavštine.

Analiza ekscerpirane građe

Primjeri koji se analiziraju poredani su abecednim redom radi lakše preglednosti te nisu posebno razdvajani u pojedinačne semantičke grupe. S ciljem isticanja leksikografske prirode analize, pored tzv. natuknice daje se i primjer s obilježenim naglaskom. Značenja i etimologija riječi provjereni su u rječnicima koji su navedeni u popisu literature, mada postoje i lekseme koje se uopće ne navode u rječnicima, što se posebno odnosi na nemali broj neologizama, ali i metaforički izvedenih naziva te imenica koje su nastale pod utjecajem epskog deseterca.

adžemovka (ädžemōvka). *Potegoše britke adžemovke* (A27: 20). Riječ je arapskog porijekla, izvedena iz korijena *ʿāǧām*, što znači strani, tuđi, nearapski, a u bosanskom je preuzeta iz turskog: *acemi*. Doslovno značenje riječi bilo bi da je u pitanju vrsta strane sablje, mada u arapskom jeziku adžemijski kao pridjev može značiti i perzijski. Riječ je nastala u tvorbi riječi dodavanjem bosanskih sufiksa na korijen riječi. Leksikološki gledano, u pitanju je historizam.

alamanka (älamānka). *A poleće kriva alamanka* (C4: 1709). Riječ je izvedena iz arapskog naziva za Njemačku: *Alaman / Alman*, a u vezi je s nazivom germanskog plemena iz jugozapadne Njemačke. U bosanskom je riječ dobila posebno značenje po kojem se ovaj naziv odnosi na vrstu njemačke sablje, odnosno sablje kovane u Njemačkoj. I ovaj naziv izveden je dodatkom bosanskog sufiksa -k na korijen riječi. U bosanskom jeziku ima status historizma.

bajunet (bajūnēt). *S mušketima i bajunetima* (B42: 63). Riječ bajunet odnosi se na nož, odnosno bodež koji se pričvršćuje na vrh puške i služi za probadanje. Ova riječ i danas je aktivna u bosanskom jeziku, a posuđenica je iz talijanskog, tj. venecijanskog, koja svoje porijeklo vodi od francuske riječi *baïonnette*, što bi bio pridjev izveden iz naziva za grad Bayonne, gdje je ovo oružje prvi put upotrijebljeno.

balčak (bälčak). *Na balčak mu naslonila glavu* (A32: 934). Riječ je preuzeta iz turskog jezika: *balçak*, a odnosi se na dršku sablje ili mača. Ova se leksema i danas upotrebljava u bosanskom jeziku i ima poseban status u pojedinim diskursima, tj. riječ je stilski markirana.

- baljemez (baljèmez). baljimus (baljìmus/bàljimus).** *Iz kraljevih [kraljevi] baljemez topova* (A17:316); *Ipomakni baljimus topove* (C2:554). Riječ je u bosanski preuzeta iz turskog *balyemez*, a porijeklo vodi iz njemačkog *Faule Metze*, tj. lijena Metza. Odnosi se na vrstu dalekometnoga teškog topa. Oblik baljimus lokalnog je karaktera, a ispravno je, kako se vidi, „baljemez“.
- barda (bârda).** *Biju barde, a biju lumbarde* (B40:1216). Riječ barda nastala je u procesu zahtjeva epske deseteračke formule. Oblik barda predstavlja zapravo skraćeni oblik riječi izveden od imenice lumbarde, što znači mali starinski top.
- breša (brěša/brěša).** *Danas puška puče u Mezevu, / Ono moja breša zakovana* (B40:778–779). Breša je vrsta klasične puške koja se kovala u Breši u Italiji. Etimologija riječi odnosi se na tzv. unutaronimski transfer (up. Šipka 1998), gdje od vlastite imenice nastaje opća. Etimologija riječi veže se, dakle, za talijanski grad Brescia u sjevernoj Italiji, u Lombardiji. Riječ je historizam.
- brijetkinja (brijetkinja).** *Brijetkinja još da mi je ćorda* (A8:233). Ovaj naziv domaćeg je porijekla. Nastala je u specifičnom procesu tvorbe od pridjeva *bridak*, s tom napomenom da je pri tvorbi došlo do hiperjekavizacije te u uvjetima usmene poetske formule. Po značenju se odnosi na vrstu britke sablje.
- ćemerlija (ćemèrlija). čemerlija (čemèrlija).** *I pripasa ćemerliju krivu* (A21:397); *Pa poteže ćemerliju krivu, / Pa on njemu odsijeće glavu* (A39:223–224). Riječ je izvedena od turskoga korijena *kemer*, što znači pojas. Ćemerlija je riječ koja je nastala dodatkom turskog sufiksa *-li* i bosanskog *-j-a*. Inače, označava zakrivljenu sablju, čime se poistovjećuje s *ćordom*, ali se od *ćorde* razlikuje po tome što je ona zakrivljena pri samom vrhu. Po semantici, ćemerlija je sablja koja se opasuje oko pasa, za ćemer.
- ćorda (ćôrda).** *De turite u sagrije ćorde* (A27:37); *Oko njega oblijeće ćorda [đorda]* (C3:218). Riječ označava zakrivljenu tursku sablju, kao tipično hladno tursko oružje. Po porijeklu, u bosanski je jezik ušla preko turskoga *gôrda*, a preuzeta je iz perzijskoga *kârd*, što znači nož. Prema leksikološkoj kategorizaciji, riječ je historizam, što se generalno – kako se to može vidjeti – odnosi na sve materijalne sadržaje koji u savremenom jeziku nemaju svoj denotat. Ovdje je zanimljivo istaći

da se u rukopisnoj verziji navodi oblik *dorda*, što bi etimologijski bilo tačno, otkuda proizlazi da je vjerovatno zapisivač, a to je bio Riza-beg Kapetanović (Buturović 1976), bio upoznat s ovim porijeklom riječi ili je zapravo znao turski.

demiskija (demiskija). dimiskija (dimiskija). dimiskinja (dimiskinja). *Pa pripasa sablju demiskiju* (C11: 97); *Moreš dati oštru dimiskiju* (C10: 167); *Car mu daje sablju dimiskinju* (B42: 378). Naziv za ovu vrstu sablje, kao što je bio slučaj i s brešom, odnosi se na mjesto porijekla date sablje. Ona je, prema tome, damaska sablja, tj. vrsta sirijske sablje kovane u Damasku. Međutim, prema (Aniću i dr. 2004) dimiskija je zapravo damaskija, odnoseći se tako na riječ damast, iz koje je uzvedena navedena leksema, a označava skupocjeno platno od svile, lana, pamuka, s ornamentalnim uzorcima, koje je prvobitno proizvedeno u Damasku. U navedenim slučajevima, kako u primjerima iz korpusa nema oblika damaskija, pitanje je da li je oblik dimiskija izveden od riječi damast. Prema oblicima iz korpusa, prije bi bilo da je dimiskija izvedena od riječi kojom se označava Damask, budući da je riječ izvedena od arapske leksema *Dimišq*. Oblici demiskija, dimiskija i dimiskinja predstavljaju predstandardne varijante, a Jahić (2010) kao natuknicu navodi i oblik dimiskija.

džaferdar (džafèrdâr). džeferdar (džefèrdâr). *Zagrohtaše bistri džaferdari* (A6: 136); *Dok od sebe baci džeferdara* (B46: 130). Riječ je nastala od perzijskog *ğewherdâr*, a u bosanski je ušla preko osmanskotorskog u kojem je zabilježen *cevherdar*. Inače, značenje riječi dovodi se s korijenom *ğewher*, što znači dragi kamen, dragulj, dijamant. Prema tome, džeferdar je vrsta starinske puške opkovane dragim i ukrasnim kamenjem. U vezi s ovom riječju izveden je i hipokoristik džeko. Miješanje oblika džeferdar i džaferdar vrlo je rijetko u epici i u većini slučajeva vokal e bilježi se po etimologiji: džeferdar, što je i u rječnicima zabilježeno. Zanimljivo je da se u bosanskom medijalna skupina -vh- asimilirala u f, odakle se upotrebljava navedeni oblik.

džidovina (džidovina). *Skin, Ahmede, koplje džidovinu* (B61: 226). Naziv džidovina izvodi se iz riječi džida, koji je preuzet iz turskog jezika *cida*, a on je, pak, došao iz mongolskog. Oblik džidovina veže se za uvjete usmene poetske formule i deseterca. Inače, riječ označava dugačko tanko koplje.

džilit (džilit). *Kroz njega je džilit proletio* (B61: 596). Džilit je vrsta kratkoga koplja za bacanje. Riječ je u bosanski došla preko turskog *cirit*, a jezik-izvornik jeste arapski, u kojem je značenje povezano sa značenjem oguljena palmina štapa – *ğārīd*. Zanimljivo je da se u bosanskom jeziku prilikom preuzimanja riječi desila određena vrsta disimilacije pošto je r zamijenjeno s l između dvaju vokala i: džirit > džilit.

đumle (đumle). *Preko njega gjumle prelijeće* (A23: 693). Riječ je u vezi s oružničkom opremom, odnosno topovskom kuglom. U savremenom jeziku, upravo u skladu s etimologijom, riječ se izgovara i piše đule, budući da je iz turskog preuzeto od *ğulle*.

faljica (fāljića). *Dva mu grla a jedna faljića* (B60: 1056). I ova riječ, kao i đule, odnosi se na dio opreme. U pitanju je rupica na puški kroz koji se sipao barut. Riječ je u kontekstu deseterca proširena sufiksom -ic-a, jer je riječ iz koje se izvodi falja, a odnosi se na tursko *falya*, što je, opet, preuzeto iz talijanskog *faglia*, a u bosanskom je dalo falj(ic)a. Inače, u konkretnom slučaju, faljića nosi i značenje deminutiva.

gadara (gàdara). *Na bedrima sv'jetla gadara* (A17: 460); *A sinu mu iz kore gadara* (A24: 431); *Udri na njegov rahte i gadare* (B42: 394). Riječ je iz arapskog jezika (*ğaddārā*) posuđena u turski, a iz turskog (*gaddāre*) prešla u bosanski jezik. Označava tešku dvosjeklu sablju koja se upotrebljavala u direktnim okršajima.

garabin (garàbīn). **karabin (karàbīn).** *A potegoh garabina [galabina] svoga* (B46: 42); *A u ruke sjajna garabina* (B58: 20); *Kad mu puče bistar karabine* (A21: 1268); *O Halile, uzmi karabina* (A34: 433). Riječ karabin predstavlja također posuđenicu, preuzetu iz francuskog jezika *carabine*. Vjerovatno je, kako pokazuju neki primjeri, pod oblikom garabin preuzeta iz turskog jezika kao posrednika, iako se pojavljuju i primjeri koji potvrđuju etimologijski oblik. U standardni jezik riječ je ušla kao karabin, po etimologiji. Zanimljivo je da jedan primjer iz rukopisne verzije pokazuje oblik zamjene r s l u intervokalnoj poziciji (garabin > galabin), baš kao što to pokazuje i slučaj džirit > džilit. Riječ ima značenje kratke vojničke puške.

glasnik (glásnik). *Hajd' zapali dva topa glasnika* (A28: 96). Glasnik je naziv za vrstu topa koji služi za oglašavanje. Naziv je metaforičkoga karaktera i uvjetovan je semantičkim sadržajem. Ekvivalentan mu je naziv haberdar.

grak (grâk). *Za pas baci dva para pušaka, / Jedno graci, drugo venedici* (B59: 688–689). Grak, kao i glasnik, potječe iz slavenske jezičke baze. Naziv je uvjetovan usmenom epskom formulom. Ovdje se pretpostavlja, budući da se ova riječ ne navodi u rječnicima, da se navedeni oblik, zbog toga što je uvjetovan formulom, izvodi iz glagola graktati. Time bi navedeni primjer označavao onomatopejski stimulirano značenje, jer je u pitanju puška koja snažno „grakće“.

granalija (grānalija). *Kad mu puče duga granalija* (A21: 1244); *Uzmi, brate, dugu granaliju* (B50: 49); *Čiju nosi dugu granaliju* (B68: 143). Granalija je vrsta duge puške. Riječ se izvodi iz slavenske baze *grana*. U vezi sa značenjem, izvode se dvije pretpostavke: 1. to je puška s izvezenim granama; 2. to je puška čija se zrna pri ispaljivanju granaju i šire. Moglo bi biti da je druga pretpostavka tačnija, a što joj ide u prilog jeste činjenica da je to duga puška, pa stoga ima smisla za ovakav njezin naziv. U prilog ovoj činjenice ide i naziv za top granaš.

granaš (grānāš). *Nek' me triput iz granaša gagja* (A15: 156). Granaš je također riječ koja se dovodi u vezu s riječju *grana*. U principu, ono što je kazano za granaliju kao pušku, odnosi se i na naziv granaš, s razlikom da je to top. Obje riječi – i granalija i granaš – nastale su po principu metaforizacije.

gvožđe (gvôžđe). *Nikako se puška ne čujaše, / veće zveket od britkoga gvožđa* (C11: 534–535). Leksema je slavenskog porijekla, odnoseći se metonimijski na hladno gvozdeno, željezno oružje.

haberdar (habèrdār). *Pa zapali topa haberdara* (A39: 570); *Nek ispale topa haberdara* (C11: 123). Leksema haberdar semantički se preklapa s nazivom glasnik, čime se izriče značenje topa oglasivača. Inače, riječ je u bosanski ušla preko turskog, a u turski je preuzeta kombinacijom arapske lekseme *habār* i perzijskog sufiksa *dār*.

handžar (händžār). *On poteže handžar iza pasa* (B73: 345); *Gdje je bilo srmali handžarom* (C14: 40). Riječ je perzijskog porijekla *hanğār*, a u turski je ušla kao *hancer*, *hançer*. Označava dugi zakrivljeni dvosjekli nož.

jatagan (jätagān). *Jatagane krive prifatiše* (C4: 3406). U bosanski jezik riječ je preuzeta iz turskog (*yatağan*). Označava, kao i handžar, veliki zakrivljeni nož, čija je oštrica s unutarnje strane (što znači da podsjeća na srp) i koji se nosi za pasom.

- kasa (kăsa).** *Pa prisloni kasu na obrazu* (A37: 66). U pitanju je zastarjeli izraz za riječ koja se u savremnom jeziku odnosi zapravo na tursku posuđenicu kundak. Stoga je riječ arhaizam. Inače, kasa je talijanizam (*cassa*) posuđen iz latinskog (*capsa*), što znači kovčeg. Očito je u pitanju metaforički izraz za obilježavanje značenja. Pitanje je kako je leksema ušla u bosanski; ako je preuzeta iz talijanskog, vjerovatno je u pitanju veza s Venecijancima, odnosno Mlecima.
- kavajlija (kavajlija).** *Moreš dati toke kavajlije* (C10: 142). U rječnicima se navode različita značenja navedene lekseme, s tim da se eksplicira oblik kavalija. Tako se kod Anića i dr. (2004) navodi da je u pitanju top kaval, a kod Klaića (1978) da je po srijedi vrsta puške karabinke. U navedenom primjeru iz korpusa, kontekst nalaže da je u pitanju puška, jer se spominju toke kavajlije. Riječ je očito bila podvrgnuta obličkoj interferenciji, pa je zabilježena kao kovajlija. Korijen je riječi turski: *koval*.
- koplje (kóplje).** *Koplje žida, a kobilu šiba* (B49: 478); *I dohvati koplje kostolomno* (C11: 99). Koplje je opća imenica u bosanskom jeziku. U pitanju je slavizam koji je u prasl. glasio **kopljje*.
- koričnjak (kòričnjāk).** *Pa se lati noža koričnjaka* (B65: 935). Naziv za ovu vrstu noža tiče se slavenske osnove *kora / korica*. Koričnjak je nož koji se drži u koricama. Semantička uvjetovanost ove lekseme tiče se i epske formule. Riječ je istovremeno i neologizam.
- Krnjo (Krnjo).** *I tri topa od golema zôra: / Da mi Krnja i Zelenka dadeš, / I Petraša, čim gradove primaš* (B73: 37–39). Ovaj naziv tiče se vlastitog imena topa, kako je navedeno u izvoru. Semantička vrijednost izraza nije posve jasna, mada se može dovesti u kontekst s prasl. pridjevom **kŕnъ*, što znači kratak, podrezan. Prema tome, Krnjo je kratki top. Up. vezu sa značenjem riječi lumbarda.
- kubura (kùbura).** **kuburlija (kùburlija/kùbūrlija).** *On dvojicu ubi kuburama* (B72: 123); *On dofati za kuburu malu* (C14: 105); *Moreš dati debela dorata, / o doratu dvije kuburlije* (C10: 160–161). Riječ je preuzeta iz turskog jezika (*kubur*), a označava starinsku pušku koja se punila prahom i ispaljivala pojedinačno. Oblik kuburlija uvjetovana je epskom deseteračkom formulom.

Kuduz (Kúduz). *I Kuduza topa velikoga, / Što kumbaru u gradove baca.* I ovaj naziv pripada domenu vlastitog imena. Inače, semantička vrijednost lekseme odnosi se na turski posuđeni pridjev *kuduz*, što znači bijesan, mahnit. U sadržajnom smislu, kuduz je dalekometni velikokalibarski top. Značenje je, kako pokazuje etimologija, metaforičkoga karaktera.

kugla (kúgla). *Sipa kugla ko iz neba krupa* (C4: 959). Odnosi se na municiju. Riječ je metonimijski prisutna i u savremenom jeziku. Porijeklo riječi je njemačko: *Kugel*.

kumbara (kumbára). *I Kuduza topa velikoga, / Što kumbaru u gradove baca; Na nju topi ni kumbare ne će* (A30: 153). Riječ je turskog porijekla: *kumbara*. Ima dva značenja: 1. oznaka za tešku municiju, granatu; 2. oznaka za vrstu topa. Oba ova značenja potvrđuju navedeni primjeri.

kuršum (kùršum). *A kuršumi kao božja krupa* (A28: 34); *Pa djevojku kuršum pogodio* (C11: 490). Riječ je kojom se obilježava manja municija, metak. Međutim, značenje je riječi metonimijski preneseno, jer je po porijeklu to turska riječ *kuršun*, što znači olovo.

ledenica (ledènica). ledenjača (ledènjača). *Za pojasom obje ledenice* (C13: 199); *Za silahom dvije ledenjače* (A17: 461). Oba oblika – ledenica i ledenjača – predstavljaju domaće lekseme izvedene od imenice *led*. Sadržajno, u pitanju je vrsta kratke puške, kubure, koja je optočena, prekrivena srebrom. Otuda je njezina veza sa značenjem zasnovana na metaforizaciji.

lumbarda (lùmbārda). *Opališe Vranka i Zelenka, / Pa za njima dvan'est lumbarada* (B59: 147–148). Po porijeklu, riječ je preko talijanskog došla iz latinskog: *lumbarda*. Oznaka je za vrstu kratkog topa, koji se najčešće nalazio na brodovima, mada se u datom slučaju ne odnosi na mornaričku topovsku opremu.

lunta (lùnta). *Pa odoše popucivat lunte* (C2: 1479); *Nijedna ga ne prihvaća lunta* (C4: 963). U pitanju je riječ njemačkog porijekla: *Lunte*. Odnosi se na teško vatreno oružje koje se palilo na fitilj. Na neki način, riječ se može dovesti u vezu sa savremenom leksemom granata.

mač (mäč). *Pokraj njija mača zelenoga* (A34: 19); *Mač i sablja, i otac i majka* (C11: 542). Kao oznaka za dugo dvosjeklo sječivo usađeno u balčak mač je opći slavizam, sa pretpostavljenim oblikom u prasl. **mbčb*. Riječ je inače stara posuđenica iz got. **mēkeis*.

- maljica (mäljica).** *A u ruku drvenu maljicu* (A9: 327). Oblik maljica jedan je od oblika koji potvrđuju deminutivno značenje. Po srijedi je mali malj, koji se u narodnom idiomu naziva i mälja, odakle je izvedeno maljica. Riječ je posuđenica iz talijanskog, a porijeklo je latinsko (*malleus*). Njime se označava veliki bat, čekić sa dugom ručkom, služeći za razbijanje. Blisko mu je značenje buzdohana i topuza.
- merdžankinja (mèrdžānkinja).** *O golubu dvije merdžankinje* (A23: 340). Tvorbeni uzorak ove imenice u vezi je s deseteračkim principom usmene poetske formule. Po značenju, merdžankinja je vrsta sablje okovana merdžanom. Riječ je posuđena iz turskog (*mercan*), a po porijeklu je iz arapskog (*mārġān*), što znači koralj.
- mizrak (mìzrak).** *Na atima i pod mizracima* (A20: 189). Riječ je po porijeklu iz arapskog *mizraq*, a u bosanski je preuzeta iz turskog *muzrak*. Mizrakom se obilježava vrsta dugoga koplja s oštrim bridovima. U nekim narodnim govorima riječ je transformirana umetanjem suglasnika -d- unutar suglasničke skupine -zr-: mizdrak.
- mušket (mùšket).** *Pod mušketi i pod telećaci* (A24: 137); *Jedan mušket drži u šakama* (B59: 932). Po značenju je vrsta starinske puške na fitilj, koja se koristi od kraja XVI st. U pitanju je riječ koja je u bosanski ušla preko njemačkog kao posrednika (*Muskete*) – usljed čega je standardiziran oblik mušketa, a u epskom diskursu javlja se bez finalnog -a. Po porijeklu je romanizam prisutan u francuskom i talijanskom jeziku.
- mužar (můžār).** *Te sa kula pukoše mužari* (B59: 1455). Mužar je vrsta topa koji nema municiju nego služi samo za stvaranje snažnog praska. Semantički se podudara s glasnikom, s tom razlikom da je glasnik produkt bosanske jezičke inovacije, a mužar je posuđenica preuzeta iz mađarskog *mozsár*, a po porijeklu je germanizam *Mörser*.
- nado (nádo).** *Jelov kolac begu na ramenu, / Na vrhu mu nado čelikovo* (A24: 327). Riječ u doslovnom smislu ne predstavlja oružje, ali u navedenom kontekstu ima značenje čelične oštrice. Po etimologiji je bosanski arhaizam čije je osnovno značenje čelik. Izvedena je od prefiksa *na-* i korijena *do*, izvedenog prijetoj vokala iz glagola *děti*.
- nadžak (nàdžak).** *Potegoše gvozdene nadžake* (B45: 161); *Pa Mijata sve nadžakom tuče* (B48: 64). Značenje riječi odnosi se na starinsko oruđe i hladno oružje koje s jedne strane ima sjekiru a s druge malj. Po porijeklu je riječ preuzeta iz turskog *nacak*.

- nalimanka (nalimānka).** *A na njemu duga nalimanka* (A27: 416); *Pa on nagje pušku nalimanku* (B45: 87). Nalimanka je puška njemačkog porijekla izrade. U vezi s navedenim značenjem up. alamanka.
- nož (nôž).** *Petericu posiječe nožem* (B72: 139); *Gavran baca nože i andžare* (C12: 81). Primjer pripada općoj imenici. Porijeklom je u prasl. *nožb.
- oružje (òrūžje).** *Pa pobaci svijetlo oružje* (A6: 250). I oružje je opća imenica i opći slavizam. Pretpostavljeni je oblik u prasl. *rožbje, a u stsl. zabilježen je oblik *rožije*. Etimologija riječi dovodi se u kontekst s lit. *ap-ranga*, što znači oprema.
- paftalija (pāftalija).** *Prifaticu dugu paftaliju / što mi ždere litru tučenika* (C2: 997–998). Paftalija je vrsta puške koja je izatkana ukrasnim vezom. Riječ je došla iz turskog, ali je porijeklom izvedena iz perzijske imenice *bāfte*. Moguće je da je riječ bosanski neologizam, ali potvrdu za to treba dati turski jezik.
- pala (pāla).** *Svako nosi palu posjeklicu* (A2: 451); *A megju njih palu sakovanu* (B49: 196). Riječ je posuđenica iz turskog jezika iz oblasti vojničke terminologije. Označava kratki široki mač s koricom okovanom srebrom.
- palamar (palāmār).** *Šakom praha, a dva palamara* (A35: 435). Navedena leksema predstavlja klin kojim se nabija barut u pušku. Posuđenica je iz turskog, ali je etimologija vezana za novogrč. *palamári*.
- Petraš (Pètrāš).** *I tri topa od golema zôra: / Da mi Krnja i Zelenka dadeš, / I Petraša, čim gradove primaš* (B73: 37–39). Etimologija riječi nije posve jasna. Pretpostavka je da se radi o posuđenici iz latinskog (*petra*), odnosno jezika izvornika – grčkog (*pétra*), što znači kamen, stijena. U onomastici je potvrđeno ime planine Petraša (u općini Rudo), gdje se i samo ime poistovjećuje s njezinom geološkom morfologijom. U konkretnom slučaju Petraš bi zapravo trebalo biti metaforičko ime kojim se simbolizira top koji ima mogućnost razbijanja i osvajanja gradova, ozidanih kamenim zidinama. Na to upućuje i sami stih: *I Petraša, čim gradove primaš*.
- posjeklica (pòsjeklica).** *Svako nosi palu posjeklicu* (A2: 451); *Dok mu sinu posjeklica kriva* (B46: 295); *Poleće mu ljuta posjeklica* (C2: 753). Posjeklica je usmenopoetski neologizam, vezan za usmenu epsku formulu i deseteračku strukturu stiha, kojim se označava oštrivo, sječivo, najčešće sabaljsko. Korijen je riječi slavenski: *sěk*.

potajnik (pòtājnik). potajnica (pòtājnica). *Puna mi je puška potajnica* (A25: 383); *Iz njedara nože potajnike* (C4: 1452). I ova leksema predstavlja usmeni neologizam, a odnosi se, istina u sintagmatskom kontekstu, na bilo koje skriveno oružje. Korijenska leksema jeste slavenska i prasl. *tajb.

prangija (pràngija). *Kada puče gvozdena prangija* (C3: 813); *Niz gradove drugi otpucuju, / po kulama šibe i prangije* (C11: 131). Riječ obilježava omanju napravu, nalik na top, za proizvođenje praska. Etimologija se veže, po pretpostavci, od korijena *Frank-* > *prank-* > *prang-*, a leksema je preuzeta iz turskog jezika kao jezika posrednika.

pusat (pùsat). *Odbaciti pusat i haljine* (A28: 272); *Nigdje ništa od pusata nema* (A34: 186). Leksema pusat direktna je posuđenica iz turskog (*pusat*), a odnosi se na oružje uopće. U vezi s ovom imenicom zanimljivo je da ju je Hevajia u rječniku *Makbuli-arif* obilježio kao bosanskom imenicom kojom se označa muški spolni organ. Navedeno Hevajijino značenje sa sadržajem turske lekseme pokazuje metaforizaciju.

puška (púška). *Usu puška kako vatra suha [suva]* (A28: 33); *Danas puška puče u Mezevu* (B40: 778). Leksema puška u savremenom jeziku ima značenje opće imenice. Predstavlja prilagođenu posuđenicu iz starovisokonjemačkog *būhse*, što znači kutija (up. npr. box).

sablja (säblja). *Pa od sablje okrnčinu nagje* (B44: 594); *Ne šćede me sabljom udariti* (C3: 257). Riječ ima status opće imenice u bosanskom jeziku. Po značenju se odnosi na dugo hladno oružje za sječenje, a po etimologiji je stara leksema prisutna još u prasl. *sablja*, preuzeta iz turkijskog *sapy*.

sagrija/sagrije (sàgrija/sàgrije). *De turite u sagrije ćorde* (A27: 37); *Ja potegoh iz sagrije ćordu* (B45: 270). Riječ se odnosi na opremu uz oružje, kojom se označavaju kožne korice za mačeve, sablje ili noževe. Morfološki gledano, imenica se pojavljuje i u obliku pluralia tantum, jer se odnosi na dva dijela od kojih se predmet sastoji, a s etimologijskoga stajališta, leksema je posuđena iz turskog, od riječi *sağrı*, što znači *sapi*, a dovodi se u vezu s kožnim materijalom koji se uzima od *sapi*, od kojih se prave sagrije.

salma (sàlma). *Pa on salmu skida sa putalja* (A38: 161). Po porijeklu riječ je preuzeta iz turskog (*salma*), a označava vrstu buzdohana koji se kaćio na lanac. Salma se upotrebljavala u neposrednim borbama.

šešana (šešana), šišana (šišana). *Na ramenu vezena šešana* (A32: 615); *Pa poteže vezenu šešanu [šišanu]*, / *Da ukine sinju kukavicu* (B68: 48–49); *Pa prifati vezenu šišanu* (C3: 794). Riječ se odnosi na karabin, dugu pušku koja ima šest žlijebova u cijevi. Posuđenica je iz perzijskog jezika koja se odnosi na korijen broja šest (*šeš*), a navedeni oblik u bosanskom preuzet je iz perzijske tvorenice *šešhane*. U pjesmama se pojavljuje i oblik šišana, koji vjerovatno ima veze sa tzv. pučkom etimologijom.

šiba (šiba). *Niz gradove drugi otpucuju, / po kulama šibe i prangije* (C11: 131). Ova riječ vjerovatno je nastala pod utjecajem epske deseteračke formule, a semantički se poklapa s riječju uz koju stoji: prangija. Prema tome, šiba je vrsta vatrenog oružja koja služi za oglašavanje putem tzv. šibanja ili ispaljivanja.

tabandže (tabandže). *Tabandžeta mavi pirozeta* (B42: 362). Riječ je posuđena iz turskog jezika (*tabance*), a odnosi se na kratki pištolj ili kratku pušku.

temre (tèmre). *Uruci mu temre ubodica* (A22: 421); *Gdje se temre pobi u ledinu* (B57: 1251). Riječ je posuđena iz turskog jezika (*temren*) i označava držak, dršku, u konkretnom slučaju bodeža, te predstavlja dio opreme. U odnosu na savremeni jezik, leksema ima status arhaizma.

top (tóp). *Sve gledajte na vlaške topove* (A28: 336); *Topove su Vlasi napunili* (B61: 457). Imenica je preuzeta iz turskog (*top*). U pitanju je opća imenica kojom se označava teško artiljerijsko oružje.

topuzina (tòpuzina). *S druge strane perna topuzina* (A34: 189). Navedeni oblik imenice topuzina upotrijebljen je u augmentativu. Razlog ove upotrebe može imati veze s epskom formulom. Etimologijski, riječ je preuzeta iz turskog jezika: *topuz*, a njezino porijeklo veže se za arapsku leksemu *dabbūs*. Označava hladno oružje koje se koristilo u direktnim borbama za nanošenje težih udaraca neprijatelju ili za razbijanje štitova. Bio je sastavljen obično od držalice i teške kugle bez pera. Zanimljivo, u konkretnom primjeru upravo se potencira činjenica da je u pitanju topuz s perima.

tučenik (tučènik). *Pa prihvati brešu zakovanu, / Koja ždere oku tučenika* (B40: 182–183); *On ispali do dva vedenika, / Koji troši litru tučenika* (B68: 74–75). Leksema je slavenske provenijencije, a dovodi se u vezu sa savremenom bosanskom leksemom *túča*, kojoj je sinonimna

riječi *gräd*, *krúpa*. Navedena riječ odnosi se na ledena kuglasta zrna. U bosanskom je po principu metaforizacije riječ *tučenik* dobila specifično značenje: puščano zrno, tj. municija. Potječe iz prasl. *tüča*.

ubodica (ùbodica). *U ruci mu temre ubodica* (A22: 421). Riječ je produkt bosanskog neologizma i nastala je pod utjecajem usmene epske formule. Osnovno značenje riječi u savremenom jeziku jeste *bodež*. Etimologijski, riječ je izvedena iz bosanskoga glagola *bosti*, čiji je korijen *bod-ti*.

vedenik (vedènik). venedik (venèdik). *Popucuju bistri vedenici* (A29: 204); *On ispali do dva vedenika* (B68: 74); *Ona uze do dva venedika* (A37: 85). Venedik je unutaronomskim transferom izveden iz vlastite imenice kojom se imenuje Venecija. Prema tome, venedik je vrsta mletačke puške. U pjesmama se relativno često upotrebljava i permutirani oblik *vedenik*, koji nije etimologijski ispravan, ali je, zato, na izvjestan način i „bosniziran“.

Zelenko (Zelénko). *I tri topa od golema zôra: / Da mi Krnja i Zelenka dadeš, / I Petraša, čim gradove primaš* (B73: 37–39). *Zelenko* je jedan od naziva topa kojim se imenuje njegovo vlastito ime. Riječ je izvedena iz slavenske osnove *zel-en*. Inače, etimologija imena ne veže se doslovno za navedenu boju, nego se ona, kao i kod naziva životinja (npr. konj *zelenko*) prenosi zapravo na sivkastu boju. Prema tome, *Zelenko* je top sive boje.

zemberek (zembèrek). *Po čardacim deru zembereci* (B59: 1456). Riječ je posuđena iz turskog jezika (*zemberek*), što znači opruga, feder. Prema tome, riječ je o vrsti puške koja je sadržavala oprugu, što je predstavljalo novost za vrijeme kada se pojavilo ovo oružje. Inače, značenje se metonimijski prenijelo na vrstu puške.

zrnje (zrñje). *Kad li zrnje Pera dohvatilo* (B60: 1058). Navedena riječ predstavlja slavenizam, s pretpostavljenim oblikom u prasl. **zbrno*, što označava pojedinačno puščano zrno, metak. U primjeru je upotrijebljen oblik zbirne imenice.

zulfikar (zulfikār). *Odnese ti sablju zulfikara* (B64: 247). Kao simbol posebno istaknutog junaštva, riječ je u bosanski prešla iz turskog, ali je po porijeklu arapska leksema (*dū-al-fūqār*). Etimologijski, obilježava se vrsta sablje s pršljenovima po hrptu.

Klasifikacija leksema sa semantičkom oznakom oružja

Nazivi oružja ekscerpirani iz korpusa mogu se posmatrati s više stanovišta i kriterija. Kriteriji koji se mogu uvrstiti jesu sljedeći: 1. etimologijski kriterij, unutar kojega se mogu dodati i potkriteriji, kao što je pitanje jezika posrednika u posuđenoj leksici; 2. kriterij načina prilagodbe leksema; 3. kriterij tvorbenih principa; 4. kriterij semantičke transpozicije; 5. kriterij opće i vlastite imenice; 6. kriterij unutaronimskog transfera; 7. kriterij leksikološkog statusa leksema s obzirom na savremeno jezičko stanje; 8. semantički kriterij; 9. kriterij uvjetovanosti usmenom epskom formulom.

Etimologijski kriterij. Prema ovome kriteriju, ističe se činjenica da je najveći broj leksema kojima se imenuje neko oružje ili dio opreme vezan za lekseme slavenskog porijekla. U vezi s njima, ističe se da je njihov najveći broj općega karaktera te da su nešto rjeđi slučajevi precizno definiranog terminološkog značenja. Također, među slavenizmima se tretiraju i neke lekseme koje su još u prasl. bile prisutne, bez obzira na njihovo porijeklo, kao što su npr. riječi oružje, mač, sablja. Od ukupnog broja leksema kojima se imenuje oružje i njegova oprema situacija je sljedeća: iz turskog jezika preuzeto je (20) leksema; arapskog jezika (10); perzijskog (6); talijanskog (7); francuskog (3); njemačkog (5); grčkog (2); slavenske osnove (23) lekseme. Također, ističe se da je najveći broj posuđenica u bosanski jezik ušao preko turskog, a potom preko talijanskog te njemačkog, a samo je jedan primjer (*mužar*), koji je preuzet preko mađarskog jezika. Kada je riječ o romanizmima, njih je 13,3%, među kojima se pojavljuju i lekseme latinske provenijencije koje su preuzete preko talijanskog.

Kriterij načina prilagodbe leksema. Na osnovu ovoga kriterija izdvajaju se dva tipa leksema: prilagođene lekseme i gotove preuzete lekseme. Najveći je broj leksema koje su morfološki i, još značajnije, fonološki prilagođene jeziku primaocu, kakav je bosanski kao slavenski jezik. Tako su prilagođene lekseme kao što su: baljemez, bajunet, čemerlija, džiferdar, džilit, đumle, karabin, handžar, jatagan, kugla, kuršum, lunta, maljica itd., dok su kao gotove posuđenice preuzete lekseme kao što su: kasa, Kuduz, lumbarda, pala, pusat, top, topuz i dr.

Kriterij tvorbe. Prema ovome kriteriju mogu se izvesti također dvije grupe leksema. Jedna grupa odnosi se na lekseme koje su uvjetovane općim jezičkim principima pri tvorbi, a druga je grupa leksema koja

je uvjetovana specifičnim usmenopoetskim kontekstom. Među leksemama iz prve skupine pojavljuju se lekseme koje su općeprisutne u jeziku i koje nisu ograničene epskim usmenim diskursom, kao što su: adžemovka, alamanka, ćemerlija, kubura, merdžankinja, paftalija, prangija. U drugu skupinu spadaju lekseme koje su po obliku zavisne od zahtjeva deseteračke usmenopoetske formule, koja je u bitnome utjecale i na formiranje specifičnih neologizama usmenopoetskog tipa. Lekseme koje pripadaju ovoj skupini jesu: barda, brijetkinja, džidovina, grak, koričnjak, posjeklica, potajnik/potajnica, šiba, tučenik, ubodica. One su većinom domaćeg porijekla i manje-više nemaju terminološki status.

Kriterij semantičke transpozicije. Prema ovome kriteriju prate se značenjski odnosi između osnovnog značenja iz kojeg se izvode lekseme i izvedenog, koje je pripisano kao značenje nazivu za neko oružje. Izvođenje semantičke preobrazbe vrši se metaforizacijom, kao tipičnim semantičkim postupkom pomjeranja značenja s jedne realije na drugu ili metonimizacijom, kao specifičnim semantičkim zamjenjivanjem jednog dijela s cjelinom (čime je navedeno značenje blisko sinegdohi), odnosno općeg s konkretnim. Lekseme kojima se metaforizacijom daje novo značenje jesu: brijetkinja, glasnik, grak, granalija, granaš, Kuduz, ledenica / ledenjača, Petraš, tučenik, a lekseme koje su metonimijski upotrijebljene jesu: gvožđe, kugla, kuršum, zemberek.

Kriterij opće i vlastite imenice. Većina riječi kojima se imenuje oružje ima status opće imenice. U pojedinim slučajevima, prema nalazima koje nudi građa, pojavljuju se i vlastita imena za pojedina oružja. Ustvari, ističe se činjenica da se kao vlastite imenice upotrebljavaju nazivi za teška oruđa. Taj podatak upućuje na činjenicu da su navedena oruđa tj. topovi bili pojedinačni, unikatni proizvodi koji su pravljani u posebne svrhe. Tako se navode sljedeća imena: Krnjo, Kuduz, Petraš i Zelenko.

Kriterij unutaronimskog transfera. Na temelju ovoga kriterija izdvajaju se opće imenice za nazive oružja koje su izvedene od vlastitog imena. Navedene lekseme uglavnom se odnose na nazive mjesta porijekla otkuda potječe dato oružje. U vezi s ovim imenima mogu se izvesti dva tipa imena: jedan tip predstavljaju lekseme koje se preuzimaju doslovno iz jezika primaoca i u odnosu na izvornik nema odstupanja, a drugi tip pokazuje tvorbenu inovativnost i prilagođavanje jeziku primaocu, u konkretnom slučaju bosanskom. U prvu skupinu leksema spadaju imenice breša, bajunet, venedik, a u drugu skupinu spadaju imenice

alamanka, demiskija / dimiskija / dimiskinja, nalimanka, prangija, vedenik.

Kriterij leksikološkog statusa. U ovoj skupini izdvajaju se riječi prema tome da li predstavljaju aktivni ili pasivni sloj leksike u savremenom jeziku. Ako pripadaju aktivnom sloju, uglavnom se radi ili o općim imenicama ili o imenicama s terminološkim značenjem i praktičnom upotrebom predmeta iz domena oružja u savremenom jeziku, kao što su: bajunet, balčak, đule, handžar, koplje, mač, malja, nož, oružje, puška, sablja, top. Ako lekseme pripadaju sloju pasivne leksike, onda se može govoriti o uglavnom dvama tipovima te leksike: historizmi i arhaizmi. U historizme spadaju lekseme kao što su: adžemovka, alamanka, ćemerlija, džaferdar, džilit, falja, gadara, haberdar, jatagan, kavajlija, kubura, lumbarda, lunta, merdžankinja, mizrak, mušket, mužar, nadžak, paftalija, pala, palamar, prangija, pusat, salma, šešana, tabandže, zemberek, zulfikar, a u arhaizme spadaju: ćorda (pod kojom se u savremenom jeziku misli na sablju uopće), džida (kojom se označava koplje uopće), kasa (kojom se označava kundak), kumbara (kada označava topovsku granatu), kuršum (metak), sagrije, temre (drška), tučenik (municija). Izvjesno je da je nešto veći broj leksema historizama nego arhaizama, što se tumači nestankom materijalne kulture kojom se označavala kao vrsta oružja i opreme.

Semantički kriterij. Po značenjskom kriteriju svi nazivi za oružje mogu se podijeliti u nekoliko skupina: hladno oružje i vatreno oružje. Hladno oružje dijeli se na dugo i kratko oružje i koplja i maljeve. U dugo hladno oružje spadaju različite vrste sablji i mačeva (adžemovka, alamanka, brijetkinja, ćemerlija, ćorda, dimiskija, gadara, gvožđe, mač, merdžankinja, nalimanka, posjeklica, sablja, zulfikar); u kratko hladno oružje spadaju različite vrste noževa (bajunet, handžar, jatagan, koričnjak, nož, pala, potajnik, ubodica); u koplja spadaju njihove različite vrste (džidovina, džilit, koplje, mizrak, nado); u teške maljeve spadaju također različite vrste ovog oružja (maljica, nadžak, salma, topuzina). Vatreno oružje dijeli se na teško i lahko vatreno oružje. U teško vatreno oružje spadaju topovi (barda, baljemez, glasnik, granaš, haberdar, Krnjo, Kuduz, kumbara, lumbarda, mužar, Petraš, prangija, top, Zelenko), a u lahko vatreno oružje spadaju različite vrste pištolja (kubura, tabandže) i pušaka (breša, džaferdar, karabin, grak, granalija, kavajlija, ledenica/ledenjača, mušket, paftalija, potajnica, pusat, puška, šešana, šiba, venedik/vedenik, zemberek).

Kriterij utjecaja epske formule. Pod ovim kriterijem prije svega misli se na lekseme koje označavaju različite vrste naoružanja koje su najčešće nastale po principu metaforizacije značenje iz neke druge riječi te one lekseme čiji oblik direktno zavisi od zahtjeva epske poetske gramatike, tj. od epskog deseterca u čiju se strukturu uklapala u navedenom slučaju najčešće neologistički tvorena riječ. Primjeri takve vrste lekseme jesu: brijetkinja, granalija, koričnjak, posjeklica, potajnica, potajnik, šiba, ubodica.

U vezi s nazivima oružja zanimljivo je istaći da se među bošnjačkim prezimenima mogu naći navedeni nazivi za oružje, kao što su: Ćemerlić (< ćemerlija), Ćorda, Džeko (< Džaferdar), Fajić? (< faja < falja), Gadara, Handžar, Kubura, Miz(d)rak, Pala, Sabljić, Topuz, Zuko / Zukić (< Zulfikar < zulfikar).

Zaključak

Analizom terminologije oružja, oruđa i oružane opreme u epskom diskursu, može se zaključiti sljedeće. Nazivi oružja u bosanskom jeziku zauzimaju izuzetno bogat sloj leksike. U zavisnosti od vremena i civilizacijskih potreba društva, nazivi za oružje podložni su brojnim promjenama. U epskom diskursu prisutan je jedan broj leksema kojima se i danas označava oružje, ali je izuzetno zanimljiv onaj sloj leksike koji nije prisutan u savremenom jeziku, što se posebno odnosi na historizme, ali i na arhaizme. Ta leksika svjedoči o procesima razvoja društva, ali i o kulturnim i uopće sociološkim prilikama u određenom vremenskom kontinuitetu. U epici je prisutan najveći broj posuđenica koje su preuzete iz turskog jezika, iako te lekseme po porijeklu mogu biti iz arapskog, perzijskog, njemačkog, ali i francuskog i talijanskog te grčkog jezika. Prisustvo romanizama i germanizama u nazivima oružja govori o direktnoj ili indirektnoj vezi s romanskim i germanskim kulturama i jezicima, koje su u bosanski ulazile i preko pograničnih područja, posebno hrvatskih. Domaća leksika za obilježavanje oružja ima status ili općih imenica ili nerijetko tvorbenih neologizama koji su posebno prisutni u epskom diskursu. Nastanak tih usmenopoetskih neologizama u direktnoj je vezi s principima usmene epske formule i deseterca. Posuđena leksika prilagođena je fonološkim i morfološkim zahtjevima bosanskog jezika, a bilo je slučajeva gdje su navedene lekseme preuzete iz drugih jezika bez prilagođavanja. Prema statističkim pokazateljima

u vezi s nazivima oružja, najviše je različitih vrsta pušaka (16), zatim sablji i mačeva (14), a potom slijede nazivi za topove (14), od kojih su četiri vlastita imena, nakon čega slijede noževi (8), koplja (5), maljevi (4) te pištolji (2). Nazivi oružja duboko su ukorijenjeni u kulturu, tako da i danas postoje prezimena data po nazivu oružja, iako se to oružje više ne upotrebljava ■

Terminology of weaponry in Bosniac epic poetry

Alen Kalajdžija

Summary

The paper provides a list of lexemes which denote some weaponry or tools mentioned in the epic poems from Hörmann's collection of Bosniac epic poetry. The analysed terms also indicate the historiographic and ethnological picture of a society wherein a military lifestyle was greatly valued and respected, being under a strong influence of the military worldview. In addition, the examples provided in the paper confirm the influence of various civilisational attainments on the Bosniac population during the period of Ottoman rule in Bosnia, especially in the 19th century, although some poems date back from an earlier period. Also, the language corpus points to a specific cultural context of the society and particular, colourful features of the Bosnian language.

Key words: weapons, oral literature, epic poetry, etymology, meaning, loan words, neologism, epic formula ■

Bibliografija

Izvori

1. Hörmann, Kosta (1888): *Narodne pjesme Muhamedovaca u Bosni i Hercegovini*, Knjiga prva, Zemaljska štamparija, Sarajevo
2. Hörmann, Kosta (1889): *Narodne pjesme Muhamedovaca u Bosni i Hercegovini*, Knjiga druga, Zemaljska štamparija, Sarajevo
3. Buturović, Đenana (1966): *Narodne pjesme Muslimana iz Bosne i Hercegovine. Iz rukopisne ostavštine Koste Hörmanna*, Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, Sarajevo

4. Buturović, Đenana (1976): *Studija o Hörmannovoj zbirci muslimanskih narodnih pjesama*, Svjetlost, Sarajevo

Literatura

1. Gortan-Premk, Darinka (2004): *Polisemija i organizacija leksičkog sistema u srpskome jeziku*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd
2. Kalajdžija, Alen (2011): "Zoonimija u Hörmannovoj zbirci bošnjačke epike. (Nazivi konja kao etnolingvistički fenomen u bosnistici)"; *Međunarodni naučni simpozij: Bosna i Hercegovina od dolaska Osmanlija do danas*, (9–11. juni 2010). Zbornik radova. Tuzla, 2011.
3. Milanović, Aleksandar (2006): "Status pojma i termina *leksički arhaizam* u srbistici"; *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 35/1, Međunarodni slavistički centar, Beograd
4. Riđanović, Midhat (1985): *Jezik i njegova struktura*, Svjetlost, Sarajevo
5. Šehović, Amela (2009): "Leksika razgovornoga bosanskog jezika"; u: Halilović, Senahid; Tanović, Ilijas; Šehović, Amela: *Govor grada Sarajeva i razgovorni bosanski jezik*, Biblioteka Bosnistika, Slavistički komitet, Sarajevo
6. Šemsović, Sead (2011): "Osobnosti Međedovićevog doživljaja epskog arhetipa", *Prvi bosanskohercegovački slavistički kongres*; Sarajevo, 27–29. 05. 2011, Slavistički komitet, Sarajevo
7. Šipka, Danko (1998): *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*, Novi Sad
8. Vajzović, Hanka (1999): *Orijentalizmi u književnom djelu - lingvistička analiza -*, Institut za jezik i Orijentalni institut, Posebna izdanja, Sarajevo

Rječnici

1. Anić, Vladimir; Brozović Rončević, Dunja; Goldstein, Ivo; Jojić, Ljiljana; Matasović, Ranko; Pranjeković, Ivo (2004): *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, EPH d.o.o. Zagreb i Novi Liber Zagreb
2. Đinđić, Slavoljub; Teodosijević, Mirjana; Tanasković, Darko (1997): *Türkçe-sirpca sözlük*, Atatürk kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurümü, Türk Dil Kurümü, Ankara
3. Jahić, Dževad (2010–2011): *Rječnik bosanskog jezika*, (A–J), Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine i Bošnjačka Asocijacija 33, Sarajevo
4. Jahić, Dževad (1999b): *Školski rječnik bosanskoga jezika*, Ljiljan, Sarajevo
5. Klaić, Bratoljub (1978): *Rječnik stranih riječi*, Matica hrvatska, Zagreb
6. Mičijević, Senad (2009): *Bosanski etnološki rječnik*, Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, Mostar
7. *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika* (1967), Matica srpska, Novi Sad; Matica hrvatska, Zagreb
8. Skok, Petar (1971): *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knjiga I, II, III, JAZU, Zagreb
9. Škaljić, Abdulah (1965): *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Svjetlost, Sarajevo